

19. YÜZYILDA HALEP VİLAYETİ İDARESİ

Prof. Dr. Remzi KILIÇ*

1. Halep Adı, Halep Şehri ve Tarihî Coğrafyası:

Halep: Büyük, geniş ve hayrât-ı çok olan bir şehirdir. Eski bir sûr ve kalesi vardır. Halep adı rivayete göre; İbrahim (a.s.) koyunlarının sütünü sağdırır ve Cuma günleri fakirlere dağıtırdı. Onlar da "haleb" derlerdi. Bu belde böylece bu adı aldı[1]. Halep, sağılmış "süt" dağıtılan süt anlamına gelir. Halep aslen İbranice bir kelimedir, Süryanice'de olabilir. Yahudiler, Süryaniler, Araplar, Kur'an'da geçen Amâlîka kavminden çoğalmışlardır. Halep adı, her üç dilde de diğer şehirler gibi vardır[2].

Halep şehri, günümüzden 4000 küsur yıl önceden beri var olduğu bilinen bir şehirdir. Asurlular, Keldânîler, Persler, burada uzun süre hüküm sürmüşlerdir. Yunanlılar ve Romalılar zamanında Halep'e "Beroea" denirdi. Halep, Kuzey Suriye'nin en önemli şehir merkezi olup, Anadolu'dan Mezopotamya'ya ve Akdeniz'den İran'a giden ana yolların kavşak noktasında kurulmuştur.

Halep, bu dikkat çekici coğrafi konumu ile kervanların uğrak yeri olmuştur. Ticretle zenginleşip medeniyette yükselirken, sık sık aynı yollardan geçen orduların tahribatına ve yağmalarına maruz kalmıştır. İlk olarak milattan önce III. Bin yıl çivi yazılı Akad tabletlerinde Halaba ve Halman/Halwan şeklinde adına rastlanan Halep M.Ö. XVIII. yüzyılda Yamhad Krallığı'nın başşehri idi. Halep, daha sonra Anadolu'da kurulan Hitit Krallığı'nın imparatorluk döneminde en önemli eyalet merkezlerinden biri olmuştu. Hitit İmparatorluğu'nun

dağılmasından sonra ise, Halpa Krallığı adıyla müstakil bir Geç Hitit Devleti haline geldi. M.Ö. IX. yüzyılın ortalarında Asur İmparatorluğu topraklarına katılan Halep, Pers hâkimiyeti sırasında ise sadece Tanrı Adad sebebiyle hatırlanan küçük bir yerleşim merkezi durumuna düşmüştü[3].

Halep şehri; Halep vilayetinin merkez idaresidir. Osmanlı memleketlerinin büyük bir ticaret merkezi olup, İskenderun'a 135 km, Şam'a 200 km'dir. Halep 36°-14 dk, kuzey paraleli ile 34°-45 dk doğu meridyenleri arasındadır.[4] Halep; Suriye kıtasının kuzey kısmında bir vilayet merkezi olup, Fırat ile Asî nehirleri arasında geniş bir ovanın içinde, büyük bir kısmı sûr ile çevrili, 9 kapısı, 155 cami, 164 mescidi, 23 medrese, 90 ilkokulu olan büyük bir şehirdi[5]. Halep tarihin hiçbir devrinde Anadolu'dan ayrı kalmamış ve ayrı düşünülmemiştir.

Halep'in Amâlika kavmi tarafından kurulduğu, daha sonraları Yunanlılar ve Silifkeliler tarafından idare olunduğu ve imarının yapıldığı bilinmektedir. İç kale Silifkelilerce, dış kale ise İslâm Medeniyeti döneminde yapılmıştır[6]. Halep Kalesi etrafı su sanalı ile çevrili ve yüksek bir yerdedir. Abbasîlere bağlı Hamdanîler tarafından IX. asırda yaptırılmıştır.

Müslüman Araplar, 635 tarihinde Hz. Ömer (r.a.) zamanında, Ubeyde b. Cerrah'ın gönderdiği Iyaz b. Ganem, Halep şehrini, Doğu Bizans'tan (Rumlardan) sulh ile almıştır. Selahaddin Eyyubî şehri tamir ile yenilemiştir. Şehirde önemli pek çok büyük eserler vardır. Camii Kebir 964 yılında, Rûmlar tarafından yıkılmışsa da, Emir Seyfud-Devle tekrar tamir ettirmiştir[7].

Moğol Hülagu, İslâm beldesi olduğu halde Bağdat'tan sonra 1260'da Halep şehrini yakmış ise de şehir yeniden tamir edilmiştir. Memluklar devrinde de Halep şehri hak ettiği yeri temsil etmiştir. 1516 yılında Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan

Selim, Mercidâbık muharebesinden sonra Memluktardan Halep'i alarak Osmanlı memleketlerine katmıştır. Ardından Halep bir eyalet merkezi haline getirilmiştir[8].

Kanunî Sultan Süleyman, 3. İran (Nahçıvan) Seferi'ne çıktığı zaman askeriyle kışlamak için Antep üzerinden 8 Kasım 1553'te Halep'e gelmiştir. Kanunî Sultan Süleyman, Halep'te Kış mevsimi boyunca boş durmamış, 1534-1535 kışında Bağdat'ta yaptığı gibi, bu seferde Halep'te bir takım asâyiş ve vergi usûlünün sağlanması için çalışmıştır. Bazı zalim ve zorba insanların ellerinde olan vakıfları ve arâziyi tahkik edip, halktan aldıkları haksız kazanç ve ağır vergileri kaldırmış, adil ve dürüst, sevk ve idare için beyleri kontrol eylemiştir. Ulemâ, halk ve erdemli kişilerin görüşleri ve şikâyetleri üzerine Rumeli Kadıaskeri Müeyyed-zâde Abdurrahman Efendi, Şeriat kurallarına göre işleri düzene koymakla görevlendirilip, kanun ve hukuka aykırı uygulamalar kaldırılmıştır. Kanunî, bu süre içerisinde Hama ve civarında avlanmış ve eğlenceli zamanlarda geçirmiştir[9]. Hatta oğlu Cihangir burada vefat etmiştir.

Birçok bakımlardan Osmanlı Türkleri hâkimiyetinin ilk devri (16.-18. yüzyıllar) Halep'in tarihinde en parlak dönemi teşkil eder. 1831'den 1839'a kadar geçici olarak Kavalalı Mehmet Ali ve oğlu İbrahim Paşa Halep'i Türk idaresinden çıkarmış ve ağır vergiler ile halka zulüm etmişlerdi. Halep XIX. yüzyılın ikinci yarısında pek çok değişime ve gelişmeye sahne olmuştur. II. Abdulhamit zamanında 1906 yılında Halep demiryolu ile Hama ve Şam'a, 1912 yılında da İstanbul ve Bağdat'a bağlanmıştır. Bu sayede istasyon çevresi ile yeni kurulan mahalleler bir kat daha Halep'in gelişmesine katkı sağlamıştır[10]. İstanbul-Hicaz demiryolu üzerinde bir Türkmen kenti olan Halep, stratejik bakımdan daha da önemli bir ticaret merkezi haline getirilmiştir.

Osmanlı devrinde dört yüz yıldan fazla Türklerin idaresinde kalan Halep şehri, imar ve bayındırlık sahasında hayli gelişmiştir. Ayrıca eğitim ve kültür bakımından da gelişmeler

olmuştur. Halep'in ahalisi 300.000 nüfusa ulaşmış, şehrin mamuriyeti artmıştır. 1822 yılında meydana gelen şiddetli deprem ile Halep ahalisinin yarısından çoğu zâyî olmuş, şehir küçülmüştür[11]. Halep şehri, İstanbul, Kahire ve Hint yolları arasında önemli bir Akdeniz ticaret merkezidir. Özellikle Basra'dan İskenderun'a uzanan demiryolu ile Hindistan ticaretinin bu yola çevrilmesi önemini daha da artırmıştır[12].

2. Halep Vilayeti:

Suriye Vilayeti'nin kuzeyinde bulunan Halep Vilayeti, Fırat nehri tarafından sulanır. Halep ayrıca demiryolu ile İstanbul ve Medine'ye bağlıdır[13]. Asya'daki Osmanlı vilayetlerinin en büyüklerinden olup, Suriye Kıtasının Kuzeyi ile Anadolu'nun ve Cezire'nin bir küçük parçasından ibarettir. Batıda Adana Vilayeti ve Akdeniz ile Güneybatıda Beyrût ve Suriye Vilayetleri ile Güneydoğuda Müstakil Zûr Sancağı ile Kuzeydoğu yönünden Diyarbakır, Kuzeyde ise Elazığ ve Sivas vilayetleri ile çevrili ve sınırlıdır[14].

Halep Vilayeti; Doğuda Bağdat ve Musul vilayetleri, Kuzeyde Diyarbakır Vilayeti, Güneyde Suriye (Şam) Vilayeti ve Batısında Adana Vilayeti ve Akdeniz ile çevrilidir. Bu vilayetin Kuzeyinde ve Batısında yüksek dağlar vardır. Güneydoğusunda geniş kum sahaları ve Şam Çölü yer almaktadır[15].

Eski devirlerde bu yerler, Süryanîlerin, Asurluların hükmü altında olup, bir ara Mısırlıların sonra İranlıların zaptına geçmiştir. Büyük İskender'in fethinden sonra Silifkelilerin idaresinde bulunup, Romalılara geçmiştir. Romalılar ile Sasânîler bu bölgede uzun ve zorlu muharebeler yapmışlardır. Doğu Roma'dan sonra Hz. Ömer(634-644) devrinde Hz. Halid b. Velid ve Ubeyde b. Cerrah tarafından feth olunmuştur[16].

İslamî devirde Emevîler(661-750), daha sonra Abbasîler bir aralık Abbasîlere bağlı olarak Halep'te Hamdanoğulları,

Mürdesoğulları ve Suriye Selçukluları devletleri sırasıyla hüküm sürmüşlerdir. Doğu Romalılarla çarpışan en çok Selçuklular olmuşlardır. Sonra Artukoğulları ve Atabeg melikleri hükmetmişlerdir[17]. Selahaddin Eyyubî, Haçlıların saldırılarını geri püskürtüp, Halebî Eyyubîler idaresine almıştır. Sonraları Mısır Memlukları (1249-1516) hüküm sürmüş, 1516 yılında Yavuz Sultan Selim bütün Suriye'yi, Mısır'ı ve Hicaz'ı Osmanlı hâkimiyeti altına almıştır.

Şükr-i Bitlîsi'nin Selim-namesi'ndeki;

Çıkdı şevketle Halep'den ol ferîd

Şam'a azmetdi revân ol ehl-i dîd

Feth ise yüz virdi bulduk zafer

Şâm-ı râm itdük tamam oldu sefer[18], beyitleri bu gerçeği ifade eder. 1832 yılında Halep Eyaleti, Suriye'nin diğer eyaletleri gibi, tamamen Mısır'lı İbrahim Paşa'nın zaptına geçmiş, 1839 yılında geri Osmanlılara geçmiştir[19].

1864 yılında çıkarılan "Vilayet Nizamnâmesi"nin teşkili ve "Fırka-i İslâhiye" Ordusu'nun bölgeye gelmesiyle, Ordu komutanı Derviş Paşa'nın başarılı askerî harekâtı ve mülkî-idarî işlerden sorumlu Cevdet Paşa'nın izlediği iskân siyaseti sayesinde bölgede sükûnet sağlanmıştır. 1865 yılında Cevdet Paşa, Halep Vilayeti'ni oluşturmuştur. Yeni teşkil edilen Halep Vilayeti; Halep, Adana, Kozan, Maraş, Payas, Urfa ve Zûr olmak üzere yedi sancağa ayrılmıştı[20].

Halep Vilayeti topraklarını incelerken sadece Halep şehri ve sancağını, doğrusu bugünkü Türkiye Cumhuriyeti devletinin sınırları dışında kalan yerleri ele almaya çalışacağız.

3. Halep Vilayeti'nin İdarî Yapısı:

Halep, 24 Ağustos 1516 yılında meydana gelen Mercidâbık savaşından sonra Osmanlı devleti hâkimiyetine girmişti. Yavuz Sultan Selim fethi müteakip günlerde, Halep eyaletini ihdas ederek, Mîr-i Mîrân rütbesiyle Karaca Ahmet Paşa'yı Halep Beylerbeyisi olarak atadı.

Başlangıç itibari ile Halep'i sancak ve kazaları ile müstakil bir eyalet olarak görmek zordur. Halep'e bağlı sancak listeleri daha ziyade Eyalet-i Şam'a bağlı olarak kaydedilmiştir[21]. Bu durum ilerleyen süreçte Kanunî Sultan Süleyman devrinin ortalarına doğru değişime uğramıştır. Kanunî(1520-1566) devrinde Halep Eyaleti sancakları şu şekildedir:[22]

1. Adana Livası
2. A'zâz ve Kilis Livası
3. Birecik Livası
4. Balis Livası
5. Halep Livası
6. Humus Livası
7. Hama Livası
8. Ma'arra Livası
9. Selimiye Livası

XVIII. yüzyılın ilk yarısında (1740) Halep Eyaleti: Halep (Paşa) Sancağı, Ma'arra, Balis, Kilis ve Uzeyir adlı beş sancaktan meydana gelmekteydi[23].

XIX. yüzyılda Halep Eyaleti;

Sancak	Kaza Sayısı	Nahiye Sayısı	Köy ve Mezrea Sayısı
Halep	13	30	1935
Urfa	3	11	842

Maraş	4	9	484
-------	---	---	-----

Vilayet Teşkîli Nizamnâmesi'nden sonra ise; Halep Vilayeti'nin toplam 20 kazası, 50 nahiye ve 3261 köyü vardı[24]. Bir başka taksimata göre ise: Halep Vilayeti 3 sancak, 23 kaza ve 14 nahiye ile 3521 köyden meydana gelmekteydi[25].

Sancakları	Kazaları
Halep	Halep, Kilis, Antep, İskenderûn, Antakya, İdlib, Harim, Cisru Şuğur, Mira, Bâb, Beylan, Cebeli Seman, Rakka, Menbiç
Maraş	Maraş, Zeytûn, Elbistan, Andırın, Pazarcık
Urfa	Urfa, Birecik, Rumkale, Suruç, Cemân

Bir başka eserde ise; Halep, 3 sancak, 32 kaza, 60 nahiye, 4571 köyden meydana gelmiştir[26].

Mehmet Hikmet, *Coğrafya-ı Umrânî* adlı eserinde, 1894 tarihi itibari ile Halep Vilayeti ve bağlı sancakları ve kazalarını şöyle belirtmektedir[27].

Sancak	Kazaları
Halep	Halep, Antep, Kilis, Antakya, İdlib, Beylân, Cisru Şuğur, Mirâtu'n-Nûmân, Harim, Babu-Cebûl, Menbiç
Zûr	Ebû Kemal, Zûr (Deyr), Re'su'l-Aydın, İşâra, Urban

Urfa	Urfa, Birecik, Suruç, Rumkale
Maraş	Maraş, Zeytûn, Elbistan, Andırın, Pazarcık

Biz bu sancaklardan Zûr Sancağı'nı ayrıca "Mustakil Mutasarrıflık" olarak ele aldık. Maraş ve Urfa sancakları da bugün ÷lkemizin vilayetleri olduğu için değerlendirmeye almıyoruz. Sadece Halep Vilayeti ve ona bağlı olan beldelerden T÷rkiye Cumhuriyeti hudutları dışındaki yerlerden bahsedeceğiz.

Ahmet Rıfat Efendi'nin eserinden bug÷nk÷ T÷rkiye sınırları dışında olan, Halep Vilayeti'ne bağlı yerlerin, Arap alfabesine g÷re alfabetik olarak adlarını veriyoruz:[\[28\]](#)

Halep: İdlib, Eriha, A'zaz-ı T÷rkmen, A'zaz-ı Fellâh, El-Mısırın, Akçay, İlbeyli, Bab-u Cebûl, Barîşâh, Cebel-i Şemân, Bâb, Cisru Şugûr, Cûm, Hârim, Derkûş, Rakka, Ravanden, Şemân, Şirvanlı, Urban, Meskene, Maarrâtu'n-Nûmân[\[29\]](#). Buralar XIX. Yüzyılda bilinen önemli yerleşim beldeleridir.

1895-1896 senesinde Halep Sancağı'nın toplam nüfusu 529.407 kişidir. Bunun 451.906 kişi ile % 85'i Müslüman, 77.501 kişi ile %14.7'si gayri Müslimlerden oluşmaktaydı. Yine bu tarihte Halep kentinin toplam nüfusu 105.918 kişidir. Bunun 74.087'si Müslüman, 29.791 kişi gayri Müslim idi. Geri kalan 2.040 kişi de yabancılardan meydana gelmekteydi[\[30\]](#).

4. Halep Vilayeti'nde Bulunan Yerlerin Adları ve Tarihî Coğrafyaları:

Urfa, Maraş ve kazaları T÷rkiye toprakları olduğu için burada verilmemiştir. Zûr Sancağı ve havalisi Irak toprakları olduğundan bahsedilmemiştir. Bu sebeple sadece Suriye topraklarında kalan Halep şehri ve civarı yerler belirtilecektir. Dikkat edilirse Osmanlı devrinde Halep

Vilayeti, Maraş ve Urfa sancakları ile birlikte büyük bir vilayet olarak teşkil edilmiştir. Burada sadece Halep Sancağı'na bağlı olan yerler verilecektir.

Rakka: Halep vilayet ve sancağında, Halep'in 220 km doğusunda, Fırat'ın doğu sahilinde bulunan bir kaza merkezidir. Asıl Rakka Fırat'ın batı sahilinde idi. Şimdi ki, Rakka'nın yerinde Rafâka şehri bulunurdu. İkisine birden Rakkateyn (İki Rakka) denirdi[31]. Başlangıçta Araplar ile meskun olan şehir, daha sonra bir Türkmen beldesi haline gelmişti.

Rakka'nın İskender tarafından yaptırıldığı rivayet edilmektedir. "Niy sûfûr" denmekteydi. Sonraları "Kalyunikûn" bile denmiştir. Rakka'nın Kuzeyinde Urfa ve Menbiç, Doğusunda ve Güneyinde Zûr Sancağı, Batısında Bâb kazası vardır[32].

Rakka 638 yılında Sâ'd b. Vakkas tarafından gönderilen Cezir-e Fâtihi İyaz b. Ganem tarafından fethedilmiştir. Harun Reşid (786-809) Abbasîler devrinde burayı bir aralık hilafet merkezi yapmıştır. Bir de saray yaptırmıştı. Rakka, İslâm öncesi devirde olduğu gibi, sonra da imarını ve önemini korumuştur. Rakka civarında Hz. Ali ve Hz. Muaviye 656 yılında Fırat kıyısında Sıffîn savaşını yapmışlardı[33].

Bâb-u Cebûl: Önceleri Bab-u Bez'âa da denirdi. Halep Vilayet ve Sancağı'nda kaza merkezi bir kasabadır. Halep'in 37 km doğusunda bulunmaktadır. 5 nahiye ve 25 kadar köyü vardır[34].

Meskene: Halep'e 90 km mesafede ve Fırat nehri üzerinde bir iskele olup, Bağdat'tan gelen gemiler buraya kadar çıkabilirdi[35]. Vaktiyle mühim bir beldeydi.

İdlib: Halep Vilayet ve Sancağı'nda kaza merkezi bir kasaba olup, Halep'in 50 km güneybatısında ve Asî nehrinin sağ kenarında 2 km doğusunda bulunur[36]. Sakin bir ticaret şehriydi.

Menbiç: Halep Vilayet ve Sancağı'nda Fırat nehrinden 33 km Batıda, Halep'in Kuzeydoğusunda kaza merkezi bir kasabadır.

Menbiç eski bir şehir olup, Makedonyalılar, "Hirepolis" derlerdi. Ebu Ubeyde b. Cerrah barış yolu ile almıştır. Abbasîler devrinde tamir edilerek genişletilmiştir. Eyyubîler'de mamuriyetine önem vermişlerdi. Timur'un saldırısı ile gerileyen Menbiç, 1878 yılında yapılan Çerkez iskânı ile yeniden imar edilmiştir[37]. Menbiç'te Halep toprakları içerisinde stratejik bir şehirdir.

Cebel-i Sem'ân: Halep Vilayeti'nde ve merkez sancağa bağlı bir kasabadır. Daha önceleri Halep'e bağlı bir nahiyeye idi. Kaza her yönden Halep ile çevrilidir[38]. Sem'an kasabasında Emevî halifesi Hz. Ömer b. Abdu'l-Aziz mütavazi bir mezar'da metfun bulunmaktadır.

Cisru Şugûr: Halep Vilayet ve Sancağı'nda Halep'in 115 km Batı yönünde ve Nuseyrîler ile meskûn bir dağın eteğinde Asî nehri üzerinde bir kaza merkezidir[39].

Hârim: Halep Vilayet ve Sancağı'nda kaza merkezi bir kasabadır. Hârim'in 184 köyü vardır. Hırman'dan Harim denilmiştir. Halep yakınlarında bir beldedir[40].

Maarrâtü'n-Nûmân: Halep Vilayeti'nde ve Sancağı'nda kaza merkezi bir kasabadır. Halep ile Hama arasında ana yol üzerinde olup, Halep'e 84 km mesafededir[41].

Câber Kalesi: Kuzey Suriye'de Fırat nehrinin orta kıyısında, Sıffîn karşısında Rakka yakınlarında bir kale harabesidir. Âşık Paşa-zâde'nin ifadesine göre "Türk Mezarı" denen bu yer, Anadolu Selçuklu-Türk Devleti'nin kurucusu Süleyman Şah b. Kutalmış'ın 5 Haziran 1086 tarihinde Halep civarındaki şahadetinin hatıratıdır. Söz konusu bu mezar Câber Kalesi olarak bilinen mekândadır. Süleyman Şah, Anadolu fâtihi bu mekân da metfundur.

Türk Mezarı; Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'in büyük büyük babası Süleyman Şah'ın Fırat'ı geçerken boğulup buraya defnedildiği yer sayılmaktadır. Bu mezarı II. Abdulhamid Han (1876-1908) mükemmel olarak yeniden yaptırmıştır. Caber Kalesi

bugün Türkiye hududundan 100 km kadar uzakta, Suriye arazisinde olmasına rağmen, orası Türk toprağı sayılmış ve burada muhafızlar bulundurmak ve bayrak çekme hakkını Türkiye Cumhuriyeti almıştır[42]. Halep ve çevresi bin yılı aşkın bir zamandır Türkmen toprakları olma özelliğini Türk kültürü ile yoğrulmuş bir bölge olarak sürdürmektedir.

KAYNAKLAR:

- Abdurrahman Şeref, **Coğrafya-yı Umûmî**, Karabet Matbaası, 3. Baskı, İstanbul, 1895.
- Ahmet Rifat, **Lügat-i Tarihiye ve Coğrafiye**, C.I-VII, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul, 1895.
- Ali Cevâd, **Memâlik-i Osmaniyye'nin Tarih ve Coğrafya Lügati**, C. I-IV, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul, 1895.
- BAYRAKTAR, Hilmi, **XIX. Yüzyılda Halep Eyaleti'nin İktisâdî Vaziyeti**, Elazığ, 2004.
- ÇAKAR, Enver, **XVI. Yüzyılda Halep Sancağı (1516-1566)**, Elazığ, 2003.
- HARTMANN, Robert, "Caber", **İslam Ansiklopedisi**, C. III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1948.
- İbrahim Peçevî, **Târih-i Peçevî**, C. I-II, Amire Matbaası, İstanbul, 1281-1283 h,.
- J. Sauvaget, "Halep", **İslam Ansiklopedisi**, C. V., Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1950.
- KILIÇ, Orhan, **18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdarî Taksimatı- Eyalet ve Sancak Tevcihatı**, Ceren Matbaacılık, Elazığ, 1997.
- KILIÇ, Remzi, **Kanuni Devri Osmanlı-İran Münasebetleri (1520-1566)**, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2006.

_____, **Osmanlı Yönetiminde Irak ve Suriye** (Tarihi Coğrafyası XIX. Yüzyılda İdari Yapısı), İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2011.

– Mehmet Hikmet, **Coğrafya-ı Umrânî**, Nişan Berberiyân Matbaası, İstanbul, 1894.

– Safvet Bey, **Yeni Resimli ve Haritalı Coğrafya-yı Osmânî**, Amire Matbaası, İstanbul, 1913.

-SAMUR, Sebahattin, **Suriye Vilayetinin İdarî ve Sosyal Yapısı (1840-1908)**, (Basılmamış Doktora Tezi), A.Ü.S.B.E., Ankara, 1989.

– Şemseddin Sami, **Kâmûs' l-Âlâm**, C. I-VI, Mihran Matbaası, İstanbul, 1889-1898.

-Yâkut b. Abdullah El-Hamavî, **Mu'cemu' l-Buldân**, C. I-II, Beyrut Kitabevi, Beyrut, 1968.

– YAZICI, Tâlib, “Halep”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C. 15, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997.

– YÜKSEKOĞLU, Kadriye, **Şükrî-i Bitlîsî ve Selim-nâmesi**, (Mısır Seferi), (Basılmamış Lisans Tezi), Kayseri, 1988.

– Zekeriyya El-Kazvînî, **Âsaru' l-Bilâd ve Ahbaru' l-İbâd**, Sâdır Kitabevi, Beyrut 1969.

*Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölüm Başkanı, kilicremzi@gmail.com

[1]Yâkut b. Abdullah El-Hamavî, **Mu'cemu' l-Buldân**, C. II, Beyrut Kitabevi, Beyrut, 1968, s. 282; Zekeriyya El-Kazvînî, **Âsaru' l-Bilâd ve Ahbaru' l-İbâd**, Sâdır Kitabevi, Beyrut 1969, s. 183.

[2] Hamavî, **a.g.e.**, C. II, s. 282; Fazla bilgi için aynı yere bakınız.

[3] Tâlib Yazıcı, “Halep”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C. 15,

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 239-240.

[4] Ahmet Rifat, **Lügat-i Tarihiye ve Coğrafiye**, C. III, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul, 1895, s. 164; Ali Cevâd, **Memâlik-i Osmaniyye'nin Tarih ve Coğrafya Lügati**, C. I, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul, 1895, s. 232.

[5] Şemseddin Sami, **Kâmûs'l-Âlâm**, C. III, Mihran Matbaası, İstanbul, 1889-1898, s. 1971.

[6] Sami, **a.g.e.**, C. III, s. 1971; Cevâd, **a.g.e.**, C. I, s. 333-334.

[7] Cevâd, **a.g.e.**, C. I, s. 333; J. Sauvaget, "Halep", **İslam Ansiklopedisi**, M.E.B., İstanbul, 1950, C. V, s. 118.

[8] Abdurrahman Şeref, **Coğrafya-yı Umûmî**, Karabet Matbaası, 3. Baskı, İstanbul, 1895, s.185; Rifat, **a.g.e.**, C. III, s. 165; Cevâd, **a.g.e.**, C. I, s. 335-336.

[9] İbrahim Peçevî, **Târih-i Peçevî**, C. I-II, Amire Matbaası, İstanbul, 1281-1283 h., C. I, s. 306; Remzi Kılıç, **Kanuni Devri Osmanlı-İran Münasebetleri**, IQ Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 317-318.

[10] J. Sauvaget, **a.g.md.**, C. V, s. 122.

[11] Sami, **a.g.e.**, C. III, s. 1971.

[12] Sami, **a.g.e.**, C. III, s. 1972.

[13] Safvet Bey, **Yeni Resimli ve Haritalı Coğrafya-yı Osmânî**, Amire Matbaası, İstanbul, 1913, s. 190.

[14] Sami, **a.g.e.**, C. III, s. 1972: Bugünkü sınırlarımız içerisinde kalan Urfa ve Maraş sancaklarını ve topraklarını ele almayıp, Türkiye sınırları dışındaki yerleri inceleyeceğiz.

[15] Şeref, **a.g.e.**, s. 184.

[16] Sami, a.g.e., C. III, s. 1974.

[17] Sami, a.g.e., aynı yer.

[18] Kadriye Yükseköğlü, **Şükrî-i Bitlîsî ve Selim-nâmesi**, (Mısır seferi), (Basılmamış Lisans Tezi), Kayseri, 1988, s. 27.

[19] Sami, a.g.e., C. III, s. 1974.

[20] Hilmi Bayraktar, **XIX. Yüzyılda Halep Eyaleti'nin İktisâdî Vaziyeti**, Elazığ, 2004, s. 19-20.

[21] Enver Çakar, **XVI. Yüzyılda Halep Sancağı (1516-1566)**, Elazığ, 2003, s. 24.

[22] Çakar, a.g.e., s. 30.

[23] Orhan Kılıç, **18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdarî Taksimatı- Eyalet ve Sancak Tevcihatı**, Ceren Matbaacılık, Elazığ, 1997, s. 56.

[24] Sebahattin Samur, **Suriye Vilayetinin İdarî ve Sosyal Yapısı (1840-1908)**, (Basılmamış Doktora Tezi), A.Ü.S.B.E., Ankara, 1989, s. 34.

[25] Sami, a.g.e., C. III, s. 1974; Cevâd, a.g.e., C. I, s. 336.

[26] Cevâd, a.g.e., C. I, s. 336.

[27] Mehmet Hikmet, **Coğrafya-ı Umrânî**, Nişan Berberiyân Matbaası, İstanbul, 1894, s. 238.

[28] Remzi Kılıç, **Osmanlı Yönetiminde Irak ve Suriye (Tarihi Coğrafyası XIX. Yüzyılda İdari Yapısı)**, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 128-129.

[29] Rifat, a.g.e.; Söz konusu eserin bütün ciltlerinden yapılan tarama sonucu, Halep Vilayeti'ne bağlı olan Maraş ve Urfa Sancağı ile bugün Türkiye sınırları içerisinde olmayıp

eskiden Halep'e bağlı olan yerler verilmiřtir.

[30] Bayraktar, **a.g.e.**, s. 24.

[31] Sami, **a.g.e.**, C. III, s. 2294; Cevâd, **a.g.e.**, C. II, s. 413; Rifat, **a.g.e.**, C. III, s. 299.

[32] Cevâd, **a.g.e.**, C. II, s. 413; Rifat, **a.g.e.**, C. III, s. 299; Sami, **a.g.e.**, C. III, s. 2294.

[33] şeref, **a.g.e.**, s. 186; Sami, **a.g.e.**, C. III, s. 2294.

[34] Cevâd, **a.g.e.**, C. I, s. 114; Sami, **a.g.e.**, C. II, s. 1177.

[35] şeref, **a.g.e.**, s. 186.

[36] Sami, **a.g.e.**, C. II, s. 814.

[37] Sami, **a.g.e.**, C. VI, s. 4440; Cevâd, **a.g.e.**, C. III, s. 781.

[38] Cevâd, **a.g.e.**, C. I, s. 278.

[39] Cevâd, **a.g.e.**, C. I, s. 290.

[40] Cevâd, **a.g.e.**, C. I, s. 317.

[41] Kazvînî, **a.g.e.**, s. 272, Hamavî, **a.g.e.**, C. V, s. 156; Cevâd, **a.g.e.**, C. III, s. 761.

[42] R. Hartmann, "Caber", **İ.A.**, C. III, s. 1-2.